Tarixdə və müasir dövrdə Azərbaycan qadınları

Coğrafi ərazidən, ictimai-siyasi quruluşdan asılı olmayaraq, tarixi inkişafın bütün mərhələlərində qadınlar cəmiyyətdə mühüm yer tutmuşlar. İlk növbədə, bu qadının analıq missiyası, ailənin qurucusu və qoruyucusu, gənc nəslin tərbiyəçisi rolundan irəli gəlirdi. Lakin hələ qədim dövrlərdə bu çərçivədən xeyli kənara çıxaraq qəbiləsinin, ölkəsinin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edən və tarixdə müstəsna rol oynayan qadınlar olmuşdur. Bu güclü, ağıllı və böyük nüfuza malik qadınların adı bəşəriyyət tarixinə həmişəlik yazılmışdır. Qədim Misirin ilk qadın fironu Hatşepsut, əfsanəvi kraliça Nefertiti, Misirin son kraliçası Kleopatranın adları ən qədim dövrlərdən belə qadının tarixdə olan böyük rolunun göstəricisidir.

Milli Məclisin deputatı Gülçöhrə Məmmədova yazır: "Din tarixinə adları həkk olunmuş qadınlar çoxdur. Onların içərisində ən möhtəşəm simalar barədə "Hədisi şərifdə" yazılanlar yəqin ki, sizə tanışdır. "Cənnət qadınlarının ən üstünləri Xədicə bint Hüseylid, Fatimə bint Məhəmməd, Məryəm bint İmran, Fironun zövcəsi Asiya bint Məzahirdir". Ümumiyyətlə, islam dinində qadına verilən önəm, Qurani-Kərimdə qadın hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş qanunların təsbit olunması dini ideologiyada ən mütərəqqi bir addım olmuşdur.

Orta əsrlərin qadının cəmiyyətdə yeri və hüquqları baxımından ağır tarixi dövr olmasına baxmayaraq, bu əsrlərdə də bir sıra qadınlar adlarını tarixə yazmışlar. Azadlıq, mübarizlik, mərdlik simvoluna çevrilmiş Janna Dark tək Fransanın yox, bütövlükdə, Avropanın orta əsrlər tarixində ən parlaq şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. Son orta əsrlərdə Avropa tarixində kral sülalələrindən olan bir sıra qadınlar siyasətdə aşkar, yaxud gizli iştirakı ilə ölkələrin taleyinə təsir göstərmişlər.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə, ictimai-siyasi şüurda daha proqressiv tendensiyalar və baxışlar formalaşır. XIX əsrdə demokratiyanın inkişafı qadınların hüquqları uğrunda mübarizəyə də yol açır. Qadınlara səsvermə hüququnun verilməsi və ümumiyyətlə, cəmiyyətdə kişilərlə bərabər hüquqlara malik olması üçün dövrün ən mütərəqqi insanları fəaliyyət göstərirlər. Onların içində 8 mart bayramını təsis edilməsinin təşəbbüskarı Klara Setkin və Roza Lüksemburq tarixdə qadın hüquqlarının ən fəal müdafiəçiləri olmuşlar.

XX əsrdə ictimai həyatın bütün sahələrində qadınların rolu artır. Qadın hüquqlarının bərqərar olunması, cəmiyyətdə qadınların yerinin və rolunun demokratik qanunlarla təsbit edilməsi dünya siyasəti səhnəsinə çoxsaylı qadın siyasətçilər gətirir.

Tək Hindistanın yox, dünyanın tarixində rol oynayan İndira Qandinin adı ən nüfuzlu siyasətçilərin sırasında çəkilir. XX əsrin sonunda dünya siyasətinə "Dəmir Ledi" Marqaret Tetçer öz möhürünü vurmuşdur. Türkiyənin ilk qadın baş naziri Tansu Çillər, 35 yaşında Pakistanın baş naziri seçilmiş Bənazir Bhutto müsəlman dünyasının tanınmış liderləri olmuşlar.

Beləliklə, sadaladığımız və sizin hamınıza tanış olan daha onlarla adlar kişi peşəsi sayılan siyasətdə qadınların iştirakının nümunəsidir. İncəsənətdə və elmdə böyük zirvələr fəth etmiş qadınların sayı daha da çoxdur".

G.Məmmədovanın göstərdiyi kimi, Azərbaycan qadınlarını tarixən fərqləndirən bir sıra xüsusiyyətlər olub. Onlar həmişə Vətənə, torpağa və ailəsinə sədaqətli olmuş və zamanın bütün sınaqlarından alnıaçıq, üzüağ çıxmağı bacarmış və çətin məqamlardan çıxış yolunu düzgün seçərək, kişiləri də bu yola istiqamətləndirmişlər.

Azərbabycanın tarixində dərin iz qoymuş və şöhrət qazanmış qadınlar çoxdur. Bunun bariz nümunəsini e.ə. VI əsrdə yaşayan Əhəməni hökmdarı Kirə qalib gəlmiş Tomrisin timsalında, öz ağlı və dərrakəsi ilə İsgəndəri düşünməyə vadar etmiş Bərdə hökmdarı Nüşabənin simasında görürük.

Qədim Azərbaycan tayfalarından olan massagetlərin məşhur qadın hökmdarı, sərkərdə Tomris haqqında əsas məlumat Herodotun "Tarix" əsərində verilir.

Tomris Azərbaycan tarixinə öz ölkəsinin azadlığı uğrunda mübarizə aparan sərkərdə qadın kimi daxil olmuş və məhz qəhrəman döyüşçü qadın kimi dövrün tarixində əks olunmuşdur. Onun obrazının məşhur amazonkalar əfsanəsinin yaranmasında da böyük rolu olmuşdur.

Orta əsrlər tariximizdə Azərbaycan hökmdarlarından Qızıl Arslanın ömür-gün yoldaşı Qətibə xanım, Özbək xanın arvadı Mehrican xanım Uzun Həsənin anası Sara xatun, Şah İsmayıl Xətainin qızı Məhinbanu, Şirvanşah Xəlilullahın arvadı Pəri xanım, Şah Abbasın anası Xeyransa bəyim, əfsanəvi Tutti Bikə və başqaları kimi görkəmli siyasi dövlət xadimiərinin adları hörmətlə yad edilir.

Adı Azərbaycan dövlətçilik tarixinə ilk xanım diplomat kimi daxil olan Sara Xatun adını fəxrlə çəkə biləcəyimiz bir qadındır. Bütün Şərqdə dövrünün yeganə istedadlı diplomat qadını kimi tanınan Sara Xatun böyük ağıl və mətanət, müdriklik və cəsarət sahibi idi. Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin anası olan Sara Xatunu bir diplomat, həmçinin, dövlət xadimi kimi təkcə Şərqdə deyil, Avropada da tanıyırdılar.

Qarabağın, Şuşanın tarixində iz qoymuş xanımlardan Gövhərağanın və Natəvanın adları xüsusi çəkilməlidir. Pənahəli xan Cavanşirin nəslindən olan Gövhərağa mükəmməl təhsil almış, maarifpərvər və xeyriyyəçi bir xanım idi. O, atasının Şuşada tikdirdiyi məscidi bərpa etmişdir və bu məscid elə onun adı ilə Gövhərağa məscidi adlanır.

Parlaq istedada və qabaqcıl dünyagörüşünə malik Natəvan Azərbaycan mədəniyyətində və ictimai həyatında dərin izlər qoymuşdur. Onun təşkil etdiyi "Məclisi-üns" Qarabağda poeziyanın və musiqinin inkişafına xidmət etmişdir.

G.Məmmədova daha sonra yazır: "Beləliklə, gətirdiyimiz nümunələr çoxsaylı başqa faktlarla yanaşı, Azərbaycan cəmiyyətində tarixən qadının tutduğu mövqeyin göstəricisidir.

Hakimiyyət və nüfuz sahibi olan bu qadınlara olan ehtiramla yanaşı, Azərbaycan xalqında, ənənəvi olaraq, qadın-anaya hörmət və sayğı güclü olmuşdur. Bu, bizim milli mənəviyyatımızın ən səviyyəvi xüsusiyyətlərindən biridir. Bunu biz şifahi xalq ədəbiyyatımızda əks olunmuş qadına münasibətdə görürük.

Bəşəriyyətin qədəm qoyduğu yeni tarixi dövr XIX əsrin sonunda Azərbaycanda da qadın hüquqlarının təmin edilməsi problemini gündəmə gətirdi. Qadınların savadlanması və inkişaf etməsi üçün müəyyən addımların atılması zərurətə çevrildi. 1915-ci ildə Azərbaycanda artıq 11 qız gimnaziyası fəaliyyət göstərirdi.

Azərbaycan demokratik mətbuatı, azad fikirli ziyalı və ədibləri öz əsərlərində qadın azadlığı barədə zamanın tələbi kimi yazırdılar. Azərbaycan xalq Cümhuriyyəti, Şərqdə ilk dəfə olaraq, qadınlara seçki hüququ verdi.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulması qadın hərəkatının daha da genişlənməsi üçün imkanlar yaratdı. Azərbaycan qadınlarının kişilərlə bərabərliyi qanunlarda təsdiq edildi. Bu dövrdə qadınlarımız bir çox sahələrdə - kənd təsərrüfatı, təhsil, səhiyyə, elm və incəsənətdə böyük uğurlar qazandılar.

Məhz XX əsr elmimizə akademiklər İzzət Orucova, Validə Tutaycıq, Ümnisə Musabəyova, Zərifə Əliyevanı, ədəbiyyatımıza Mirvarid Dilbazi, Nigar Rəfibəyli, incəsənətimizə Maral Rəhmanzadə, Elmira Şaxtaxtinskaya, musiqi sənətimizə Şövkət Məmmədova, Firəngiz Əhmədova, Şövkət Ələkbərova və bir çox başqalarını bağışladı".

Ulu Öndər Heydər Əliyev Sovet dövründə Azərbaycan qadınlarının qazandıqları uğurlar haqqında demişdir: "Böyük Vətən Müharibəsi dövründə Leyla Məmmədbəyova, Züleyxa Seyidməmmədova, Sona Nuriyeva kimi təyyarəçi, Şövkət Səlimova kimi qadın gəmi kapitanı yetişmişdi. Müharibə dövründə qadınlarımız ön cəbhədə mərdliklə döyüşmüş, arxa cəbhədə əmək rəşadəti və fədakarlıq nümayiş etdirmişlər. Bütün bunlar Azərbaycanda qadın hərəkatı tarixinin unudulmaz səhifələridir.

Azərbaycan qadınlarının Sovet hakimiyyəti illərində elm və mədəniyyət sahələrində əldə etdikləri nailiyyətlər onların böyük istedad və əməksevərliyinə dəlalət edən tutarlı sübutdur. Teatr səhnəsinin mahir ustaları Mərziyyə Davudova, Fatma Qədri, Hökumə Qurbanova, Münəvvər Kələntərli, Barat Şəkinskaya, Leyla Bədirbəyli, Nəsibə Zeynalova, Şəfiqə Məmmədova, Amalya Pənahova, Azərbaycan baletinin ulduzları Qəmər Almaszadə, Leyla Vəkilova, Rəfiqə Axundova, sevimli müğənnilərimiz Şövkət Məmmədova, Həqiqət Rzayev, Şövkət Ələkbərova, Sara Qədimova, Rübabə Muradova, Fatma Mehrəliyeva, Tükəzban İsmayılova, Zeynəb Xanlarova, görkəınli bəstəkarlarımız Ağabacı Rzayeva, Şəfiqə Axundova, Firəngiz Əlizadə, böyük qadın ressamlarımız Vəcihə Səmədova, Reyhan Topçubaşova, Güllü Mustafayeva, Elmira Şahtaxtinskaya, Maral Rəhmanzadə milli mədəniyyətimizin inkişafına öz layiqli töhfələrini vermişlər. Azərbaycanın qadın şair və yazıçıları - Nigar Rəfibəyli, Mirvarid Dilbazi, Mədinə Gülgün, Hökumə Billuri, Əzizə Cəfərzadə, Xanımana Əlibəyli də Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı tarixində silinməz izlər qoymuşlar". G.Məmmədova yazır: "Azərbaycan qadını XX əsrdən kişilərlə çiyin-çiyinə, bərabərhüquqlu vətəndaş kimi cəmiyyətdə çox fəal olmuşdur. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra isə qadınlarımıza hörmət və diqqət daha da artmışdır.

Bu gün Azərbaycan qadınları müstəqil resrublikamızın ictimai-siyasi həyatının bütün sahələrində əzmlə çalışırlar. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, hazırda ölkəmizdə əhalinin 51%-ni qadınlar təşkil edir. Bu gün qadınlarımızın 49,5%-i əmək fəaliyyətilə məşğuldur. Ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin 71%-i, texnikumlarda 73%-i, ali məktəblərdə 47%-i, həkimlərin isə 61%-i qadınlardır.

Dövlət qulluğunda çalışanlar arasında qadınlar 29%, sahibkarlar arasında isə 15%-dir. İdmançılarımızın 20%-ni qadınlar təşkil edir. Bu rəqəmlər çağdaş dövrümüzün qadın siyasətinin göstəriciləridir.

Azərbaycan tarixində qadın probleminin dövlət səviyyəsinə qaldırılması Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ümummilli Liderimiz Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə ölkəmizdə qadın siyasətinin təməl prinsiplərini müəyyən etmiş, onların cəmiyyətdə daha fəal mövqe tutmaları üçün əlindən gələni etmişdir.

1993-cü ildə Ulu Öndərin ölkə rəhbərliyinə qayıdışından sonra yaranan sabitlik şəraitində qadın hərəkatı yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu.

1995-ci ildə Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Qadınlara münasibətdə bütün ayrı-seçkilik formalarının ləğv olunması haqqında" Konvensiyasına qoşuldu".

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 14 yanvar 1998-ci il tarixli Fərmanı ilə yaradılmış Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi ölkə qadınlarının ictimai fəallığının yüksəldilməsi, cəmiyyətdə gender balansının təmin edilməsi, respublikada fəaliyyət göstərən qadın təşkilatlarının əlaqələndirilməsi sahəsində etibarlı zəmin yaratdı.

2000-ci il martın 6-da Ulu Öndər Heydər Əliyevin imzaladığı Fərmanda deyilir: "Qadın problemlərinin həlli zərurəti Azərbaycan qadınlarının 1998-ci il sentyabrın 25-də keçirilmiş ilk qurultayında qeyd olundu. Respublikada cərəyan edən mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərin gedişində Azərbaycan qadınlarının daim milli dövlətçilik mövqeyindən çıxış etdiklərini nümayiş etdirən qurultay göstərdi ki, cəmiyyətdə qadınların rolunun artırılması yolunda hələ çox iş görülməlidir.

Qadınların kişilərlə hüquq bərabərliyini, xüsusilə, onların dövlət idarəçiliyi sistemində lazımi səviyyədə təmsil olunmasını əməli surətdə təmin etmək məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının bütün dövlət qurumlarında fəaliyyət növü nəzərə alınmaqla qadınların rəhbərlik səviyyəsində kişilərlə bərabər təmsil olunması təmin edilsin.

2. Dövlət Statistika Komitəsi Qadın Problemləri üzrə Dovlət Komitəsi ilə birlikdə respublikada qadınların vəziyyətinə dair beynəlxalq standartlara cavab verən statistik məlumat hazırlasın.

3. Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki:

- ölkədə gedən iqtisadi islahatlar çərçivəsində həyata keçirilən işlərdə gender siyasəti tələblərini rəhbər tutmaqla qadınlar üçün kişilərlə bərabər imkanlar yaradılmasını təmin etsin;
- qaçqın və məcburi köçkün qadınların məşğulluğunun təmin edilməsi məqsədilə onların münasib işlə təmin edilməsi proqramı hazırlayıb həyata keçirsin;
- qadınların hüquqlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının qanunlarında müvafiq dəyişikliklər və əlavələr edilməsi məqsədilə mövcud qanunvericiliyi təhlil edib təkliflər versin;
- hər il martın 1-nə qədər bu Fərmanın yerinə yetirilməsinin gedişi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məruzə təqdim etsin;
- bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.
- Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən olunmuş dövlət siyasəti bu gün Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev Cənabları tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu
KİVDF
www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb